PREVENIREA TORTURII - MECANISM DE PROTECȚIE A DREPTULUI LA LIBERTATE ȘI SIGURANȚĂ

PREVENTION OF TORTURE – A MECHANISM FOR PROTECTION OF THE RIGHT TO LIBERTY AND SECURITY

CZU: 341.231.14:343.255:343.81 **https://doi.org/10.59295/spd2025j.16**

Veronica CHEPTENE
ORCID: 0000-0003-0762-5049
E-mail: veronicapozneacova@gmail.com
Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice,
Universitatea de Stat din Moldova, Chișinău, Republica Moldova

Summary. *This study outlines the general concept of torture prevention as a legal and institutional safeguard for persons deprived of liberty. It briefly examines the core preventive mechanisms, including procedural guarantees, the role of detention monitoring bodies, and the importance of accountability in cases of abuse. The analysis highlights how prevention of torture contributes to the protection of the right to liberty and security, particularly in the context of custodial measures. The approach emphasizes that preventive practices not only deter ill-treatment but also strengthen the rule of law and the integrity of the justice system. The main objectives are: (1) to identify core elements of the prevention of torture, and (2) to highlight its relevance in protecting the right to liberty and security. The study uses normative and comparative methods to examine relevant legal frameworks and institutional practices. It briefly analyzes preventive mechanisms such as procedural safeguards, detention monitoring bodies, and accountability systems. The results show that prevention contributes to the guarantee of the right to liberty and security.*

Keywords: *detention, human rights, liberty, prevention, torture****.***

INTRODUCERE

Interzicerea torturii reprezintă unul dintre principiile fundamentale ale dreptului internațional al drepturilor omului, fiind bazat pe dreptul tratatelor internaționale, susținut și dezvoltat de către practica instanțelor internaționale și regionale, cât și a organelor convenționale. În cazul în care statul susține lupta cu tortura și eradicarea acestui fenomen, atunci prevederile, care se regăsesc în cadrul dreptului internațional nu lasă loc pentru interpretări, fiind clar determinate obligații pozitive și negative ale autorităților. Cu toate acestea, problema principală constă în funcționarea *de facto* a acestor prevederi. Standardele dreptului internațional al drepturilor omului, de regulă, reprezintă o combinație de principii largi și a practicilor raționale[1], realizarea practică a cărora determină necesitatea respectării obligațiilor pozitive și negative de către autoritățile statului, axate pe două direcții majore, și anume prevenirea și combaterea torturii.

Activitatea de prevenire a torturii are un rol esențial în consolidarea garanțiilor fundamentale ale persoanelor aflate în custodia statului, în special în ceea ce privește

dreptul la libertate și siguranță. Privarea de libertate plasează persoana într-o relație de dependență directă față de autorități, ceea ce crește riscul prezenței unor abuzuri. În acest context, prevenirea torturii nu se limitează la interzicerea formală a relelor tratamente, ci presupune un set complex de măsuri legislative, instituționale și operaționale orientate spre monitorizare, transparență, instruirea personalului, asigurarea accesului la mecanismul de plângeri și investigare eficientă a abuzurilor.

Prevenția are o funcție proactivă: contribuie la crearea unui mediu sigur în sistem penitenciar, în care se respectă demnitatea umană, fiind diminuat riscul prezenței unor practici, care pot genera încălcări sistemice ale drepturilor omului. Prin urmare, activitatea generală de prevenire a torturii devine un instrument indispensabil pentru protejarea dreptului la libertate și siguranță – nu doar în sensul prevenirii torturii propriu-zise, ci și ca parte integrantă a unui sistem democratic crucial pentru existența statului de drept și respectarea drepturilor fundamentale ale omului.

REZULTATE ȘI DISCUȚII

În prezent, în literatura de specialitatea nu există o viziune unanim recunoscută referitor la definirea noțiunii de prevenire a torturii, activităților, care pot fi poziționate ca cele îndreptate spre prevenirea relelor tratamente și nici analiza eficienței practice a acestora în garantarea drepturilor persoanelor deținute. Considerăm oportun să analizăm măsurile definite de către cercetători ca cele, care fac parte din domeniul respectiv, să stabilim specificul fiecărei dintre aceste măsuri și diferențele evidențiate de către doctrinari.

În conformitate cu Ghidul operațional pentru Instituțiile Naționale Pentru Drepturile Omului elaborat de către APT activitatea generală de prevenire a torturii poate fi clasificată în prevenție directă și cea indirectă.

1) Prevenție directă (atenuarea consecințelor) vizează **prevenirea aplicării torturii** prin reducerea factorilor de risc și eliminarea cauzelor posibile. Această intervenție se desfășoară înainte de aplicarea propriu-zisă a torturii și are ca scop abordarea cauzelor profunde, care pot duce la tortură și rele tratamente, prin **instruire, informare și monitorizarea regulată a locurilor de detenție**. Prevenirea directă vizează modificări sistemice pe viitor pe termen lung și crearea condițiilor în care este puțin probabil ca rele tratamente să fie comise.

2) Prevenție indirectă (descurajarea) are loc după ce aplicarea torturii, a relelor tratamente și a maltratărilor a avut loc și are ca scop **prevenirea repetării unor astfel de acte**. Prin investigarea și documentarea cazurilor anterioare, denunțuri, procese, urmărirea penală și pedepsirea făptuitorilor, precum și despăgubirea victimelor, prevenție indirectă își propune să convingă potențialii torționari că „costurile” torturii depășesc orice „beneficii” posibile.

Importanța stabilirii distincției clare între prevenție directă și cea indirectă se rezumă la folosirea strategiilor și metodologiilor diferite în cadrul acestor abordări. Cu toate acestea, ele se completează reciproc și trebuie să facă parte dintr-un program cuprin-

zător de prevenire a torturii [2, p. 3]. Distincția principală între prevenția directă și cea indirectă constă în faptul că prevenție indirectă se manifestă prin acțiunile autorităților după ce relele tratamente au fost aplicate față de victima și se bazează pe investigarea infracțiunii, tragerea făptuitorului la răspundere penală, aplicarea pedepsei prevăzute de legislația în vigoare, respectarea drepturilor procesuale și acordarea despăgubirilor victimei. Prevenție directă, la rândul său, se manifestă prin identificarea riscurilor sistemice, monitorizarea locurilor de detenție, instruirea colaboratorilor axată pe micșorarea riscului aplicării relelor tratate și a încălcării drepturilor omului. În aceeași ordine de idei, menționăm că diferite tipuri de prevenție sunt puse în sarcina diferitor actori implicați. În special, prevenție directă este realizată de către ONG-urile, instituții naționale de protecție a drepturilor omului, Mecanismul Național de Prevenire a Torturii (în continuare, MNPT), organizații internaționale și regionale specializate în domeniu, în tip ce prevenție indirectă este realizată de către organele procuraturii și sistemul judecătoresc, de la eficiența căruia depinde realizarea actului justiției și tragerea la răspunderea penală a celor, care comit acte de tortură. În pofida diferenței substanțiale între aceste tipuri de prevenție, sistemele respective se află într-o strânsă legătură. Ineficiența sistemului de justiție determină formarea fenomenului impunității colaboratorilor organelor de drept, care se manifestă inclusiv prin ratele joase a condamnărilor la pedeapsa privativă de libertate reală a colaboratorilor vinovați în comiterea relelor tratamente. Impunitatea colaboratorilor reprezintă una din cauzele ineficienței prevenției directe, care, îmbinată cu neexecutarea recomandărilor de către autorități și prezența atitudinii discriminatorii față de deținuți în societate, nu duce la rezultate preconizate.

În altă ordine de idei, menționăm că cercetătorii Richard Carver și Lisa Handley [1] clasifică toate măsurile de prevenire a torturii în patru grupuri mari: 1) garanții procesuale și instituționale privind neaplicarea torturii; 2) tragerea la răspunderea penală a făptuitorilor și lupta cu fenomenul impunității; 3) crearea mecanismului de monitorizare a locurilor de detenție; 4) crearea mecanismului, care examinează plângeri privind aplicarea relelor tratamente. Dintre cele patru grupuri de măsuri preventive, doctrinarii poziționează ca cel mai important grup garanțiile pentru prevenirea torturii, care se aplică din primele ore și zile după privare de libertate, în special notificarea promptă a familiei persoanei deținute, informarea deținutului despre drepturile de care acesta dispune în custodia statului, dreptul la un avocat și examinarea medicală la scurt timp după privare de libertate. Imediat și în primele ore după reținerea sau arestarea persoanei riscul de maltratare este cel mai ridicat, ceea ce subliniază importanța garanțiilor aplicate la aceste etape. Deși există unele suprapuneri cu măsurile de protecție derivate prin conceptul procesului echitabil, care se regăsesc, de exemplu, în articolele 9 și 14 din Pactul Internațional privind Drepturile Civile și Politice [3] și articolul 6 din Convenția Europeană a Drepturilor Omului, aceste mecanisme tind să fie mai puțin protejate în dreptul internațional [1].

Al doilea grup de măsuri se referă la efectuarea urmăririi penale eficiente în cazurile aplicării relelor tratamente de către colaboratorii organelor de drept și alte persoane,

care aplică tortura. Obligație de criminalizare a torturii reiese din prevederile UNCAT [4] și vizează incriminarea torturii și tragerea la răspundere penală a făptuitorilor. Articolul 2 alin. (1) din Convenție menționează expres că scopul general al tratatului este prevenirea torturii. Adică, incriminarea și investigarea eficientă a actelor de aplicare a torturii și urmărirea penală sau extrădarea presupușilor făptuitori are ca scop prevenirea incidenței ulterioare a relelor tratamente [1].

Realizarea practică a acestor măsuri se manifestă, dar nu se limitează la: înregistrarea și investigarea plângerilor de aplicare a torturii, tragerea la răspundere penală a făptuitorilor, aplicarea unei condamnări la privațiune de libertate reală neaplicarea instituțiilor juridice precum amnistie și grațiere față de făptuitori, adoptarea conceptului jurisdicției universale și tragerea la răspundere penală a făptuitorului, indiferent de statul, în care acesta a comis relele tratamente, garantarea respectării drepturilor victimelor în cadrul procesului penal și acordarea despăgubirilor echitabile acestora. Eficiența procesului de investigare a infracțiunilor de tortură poate fi determinată prin compararea ratelor de condamnare pentru comiterea relelor tratamente cu cele prezente la comiterea unor altor infracțiuni grave [1]. Menționăm că, de regulă, ratele de condamnare a colaboratorilor sunt mult mai joase decât ratele de condamnare a făptuitorilor în cazul comiterii altor tipuri de infracțiuni grave. În plus, se constată o diferență majoră între numărul de plângeri înregistrate la organele de drept, în care este invocată aplicarea torturii, tratamentului inuman și degradant și numărul de procese penale pornite pentru investigarea acestor plângeri. Această stare de fapt, împreună cu prezența fenomenului impunității colaboratorilor organelor de drept determină importanța crucială a eficienței activității sistemului de justiție penală în lupta cu aplicarea relelor tratamente în custodia statului și a obligațiilor pozitive a autorităților în domeniul combaterii torturii.

Un alt grup de măsuri se axează pe monitorizarea locurilor de detenție, intervievarea deținuților în cadrul monitorizării și verificarea faptului că față de membrii organului de monitorizare sau deținuți, care discută cu ei nu sunt aplicate sancțiuni. OPCAT exemplifică rolul organismelor de monitorizare în prevenirea torturii, fiind impusă obligația statelor părți să instituie propriul mecanism național preventiv pentru a colabora și a lucra împreună cu Subcomitetul ONU pentru Prevenirea Torturii, ambele având competențe de a vizita locuri privative de libertate. Pe bază a aceluiași principiu de creare a unui sistem de vizitare a locurilor privative de libertate a fost instituit Comitetul European pentru Prevenire Torturii, acesta fiind un organ regional la nivelul Consiliului Europei, introdus prin ratificarea Convenției Europene privind Prevenirea Torturii [1]. Eficiența mecanismelor de monitorizare a locurilor de detenție se manifestă prin evidențierea potențialelor încălcări, limitări ale drepturilor persoanelor deținute și adresarea unor recomandări autorităților pentru remedierea acestora.

Ca măsură de prevenire a relelor tratamente mai poate servi și instituirea organului, care examinează plângeri. Organismele, care investighează plângeri de aplicare a torturii sunt văzute de mulți ca un alt mecanism important de prevenire a relelor tra-

tamente [5]. Mecanismele independente de investigare a plângerilor reprezintă organe distincte de cele de urmărire penală, care se axează pe examinarea plângerilor victimelor de aplicarea torturii, tratamentului inuman și degradant. De regulă, acestea sunt instituite în cadrul Oficiului Ombudsmanului sau instituțiilor naționale pentru protecția drepturilor omului [1]. Eficiența acestor organe a fost apreciată de către cercetătorii Richard Carver și Lisa Handley ca fiind una redusă în comparație cu cele judiciare și procesual-penale investite cu funcția investigării plângerilor de aplicare a torturii [1]. Cu toate acestea, mecanismele de examinare a plângerilor de aplicare a relelor tratamente pot fi eficiente în cazul prezenței fenomenului impunității colaboratorilor organelor de drept. Concluziile instituției specializate în domeniul dreptului omului, pe de o parte, pot atrage atenția autorităților la problemele existente, iar, pe de altă parte, pot proteja direct victimele relelor tratamente și preveni persecutarea acestora.

CONCLUZII

Activitatea generală de prevenire a torturii reprezintă un pilon fundamental în asigurarea efectivă a dreptului la libertate și siguranță în detenție. Analiza conceptului de prevenire a torturii și a formelor sale – directă și indirectă – evidențiază faptul că protecția împotriva torturii nu este doar o reacție post-factum la încălcări grave, ci un mecanism proactiv, cu vocație sistemică, menit să consolideze statul de drept și să garanteze demnitatea umană a persoanelor în custodia statului.

Importanța prevenirii torturii pentru asigurarea realizării plenare a dreptului la libertate și siguranța persoanelor în custodia statului se manifestă prin faptul că o reținere arbitrară, nerespectarea condițiilor legale sau extinderea nejustificată a termenelor reținerii sau a arestării creează premise de vulnerabilitate și expunere la tratamente inumane sau degradante, în special în lipsa unui cadru procesual riguros. În același timp, neprezentarea promptă a persoanei reținute în fața unei autorități judiciare independente nu doar încalcă dreptul la libertate și siguranța, ci slăbește și controlul efectiv asupra tratamentului aplicat în primele ore sau zile după privarea persoanei de libertate, perioade considerate critice în contextul riscului aplicării torturii sau relelor tratamente. Trebuie să subliniem faptul că posibilitatea reală a persoanei private de libertate de a contesta legalitatea detenției contribuie decisiv la prevenirea torturii.

În acest sens, activitatea generală de prevenire a torturii acționează ca un mecanism transversal de protecție: ea consolidează cadrul legal și instituțional, asigură supravegherea și transparența practicilor privative de libertate și, nu în ultimul rând, întărește încrederea publică în capacitatea statului de a respecta și proteja drepturile fundamentale, inclusiv în cele mai restrictive circumstanțe. Astfel, prevenirea torturii devine nu doar o obligație internațională și constituțională, ci și o garanție indispensabilă a respectării dreptului la libertate și siguranță pentru toate persoanele aflate în custodia statului.

REFERINȚE:

1. Richard Carver and Lisa Handley Effective torture prevention Research handbook on torture: Legal and medical perspectives on prohibition and prevention [ISBN: 9781788113953] / edited by Malcolm D. Evans and Jens Modvig (Edward Elgar, 2020).
2. Preventing Torture An Operational Guide for National Human Rights Institutions APF, APT and OHCHR May 2010 p. 3 Online: Preventing Torture: An Operational Guide for National Human Rights Institutions (ohchr.org) .
3. Pact Internațional Nr. 31 din 16-12-1966 cu privire la Drepturile Civile și Politice Publicat: 30-12- 1998 în Tratate Internaționale Nr. 1 art. 31 Adoptat și deschis spre semnare de Adunarea generală a Națiunilor Unite la 16 decembrie 1966. Intrat în vigoare la 23 martie 1967, cf. art. 49, pentru dispozițiile - 113 cu excepția celor de la art. 41; la 28 martie pentru dispozițiile de la art.41 Online: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=115567&lang=ro .
4. Convenție Nr. 130 din 10-12-1984 Convenția Împotriva Torturii și Altor Pedepse ori Tratamente cu Cruzime, Inumane sau Degradante* Publicat : 30-12-1998 în Tratate Internaționale Nr. 1 art. 130 **Adoptată și deschisă spre semnare de Adunarea generală a națiunilor Unite prin Rezoluția 39/46 din 10 decembrie 1984. Intrată în vigoare la 26 iunie 1987 conform dispozițiilor art.27 (1).*
5. European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment, CPT Standards, CPT/Inf/E (2002) 1 - Rev. 2015.

N.B. *Articolul este elaborat în cadrul subprogramului de cercetare: 01.05.01 Securitatea națională a Republicii Moldova în contextul aderării la Uniunea Europeană: abordări juridice, politologice și sociologice, realizat de Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice al Universității de Stat din Moldova.*